

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЗДІХОВСЬКА Тетяна Вікторівна

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2–3 "19"

**ФРАЗЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
(на матеріалі творів У. Самчука та Б. Лепкого)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Сологуб Надія Миколаївна,
Інститут української мови
Національної академії наук України,
провідний науковий співробітник відділу
стилістики та культури мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Калашник Володимир Семенович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, професор
Бабич Надія Денисівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри історії та культури
української мови.

Захист відбудеться 21 травня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а, ауд. 41).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розіслано 20 квітня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Н. М. Костусяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Фразеологія виступає одним із важливих джерел пізнання минулого нашого народу, адже кожна історична доба творила свої стійкі словосполучення, кожна видатна подія знаходила своє відображення у фразеології народу. Фразеологічний склад кожної мови – фрагмент концептуальної картини світу, у якій представлені риси національного менталітету, характер соціального, політичного, історичного розвитку народу.

Фразеологія як лінгвістична дисципліна виникла лише на початку ХХ століття. Її зародження пов'язують насамперед із мовознавчими працями Ш. Баллі та В. В. Виноградова. Важливі аспекти фразеології як лінгвістичної дисципліни загалом й української зокрема були об'єктом уваги видатного мовознавця О. О. Потебні.

Фразеологізми – невід'ємна частина художнього стилю мови. Фразеологічний матеріал у мові художнього твору зазнає значних змін і в граматично-формальному, і в змістовому плані. Такі зміни фразеологічних одиниць (ФО) та пристосування їх до умов конкретних текстів – один із показників індивідуальної творчої манери письменника. Давно відомі фразеологізми оновлюються в індивідуальній мовотворчості письменника.

Проблемам функціонування ФО в авторських текстах присвячено роботи Л. Г. Авксентьева, М. Ф. Алефіренка, В. М. Білоноженко, В. М. Вакурова, І. С. Гнатюк, С. О. Горожанової, В. С. Калашника, В. П. Ковальова, М. П. Коломійця, Л. П. Петленко, Ю. Ф. Прадіда, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченка, М. В. Цегельської, Т. В. Цимбалюк, В. А. Чабаненка та ін. Однак в українському мовознавстві недостатньо праць, які спеціально висвітлювали б фразеологію мови окремих письменників.

Вибір прозових творів Б. Лепкого й У. Самчука для дослідження – не випадковий. Їхня творчість нерозривно пов'язана з розвитком національної мовної культури першої половини ХХ ст. Упродовж усього життя У. Самчук був „у вічному вигнанні”. Донедавна його твори видавали лише за кордоном. Понад півстоліття на українських землях ім'я та проза Б. Лепкого теж були приречені на забуття. Однак настав час повернути спадщину цих письменників народові.

Художні твори досліджуваних авторів відзначені багатством мови, її образністю та виразністю. Відчутна майстерність письменників у володінні словом. Одна з ознак стилів Б. Лепкого та У. Самчука – активне використання ФО. Стійкі сполучення допомогли письменникам відтворити колорит певної місцевості (оскільки вони проживали в різних регіонах), історичної доби, окремі події, суспільні групи, характери тощо.

До цього часу немає спеціальних досліджень, присвячених індивідуальним стилям Б. Лепкого й У. Самчука на фразеологічному рівні. Тому функціонування загальномовної та оказіональної фразеології у прозових творах цих письменників

спонукає до її комплексного теоретичного та практичного вивчення. Потребою дослідження функціонального аспекту фразеології, зокрема авторського фразеовживання, необхідністю розгляду семантичних і стилістичних властивостей узуальних і діалектних фразеологізмів у художніх текстах, вивчення оказіональних змін ФО у мові української прози першої половини ХХ століття й зумовлена **актуальність** нашої дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок і проблематика дослідження пов'язані з темою „Лексичні й граматичні одиниці та категорії”, яку опрацьовують на кафедрі української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Тему дисертації затверджено науковою координаційною радою „Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 38 від 21 червня 2007 року).

Мета роботи – проаналізувати загальномовні, діалектні, трансформовані та індивідуально-авторські фразеологізми в прозі У. Самчука та Б. Лепкого, виявити індивідуальні риси творчої манери цих письменників на фразеологічному рівні.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1) з'ясувати специфіку функціонування фразеологізмів у художньому тексті;

2) виявити ФО в прозових творах У. Самчука та Б. Лепкого;

3) здійснити семантичний та функціонально-стилістичний аналізи загальномовних стійких сполук, виділених у творах названих письменників;

4) схарактеризувати вживання крилатих виразів і паремій у мові творів У. Самчука та Б. Лепкого;

5) проаналізувати роль ФО у творенні образів героїв Б. Лепкого;

6) визначити специфіку діалектних фразеологізмів у мові творів У. Самчука та Б. Лепкого;

7) розглянути художні прийоми У. Самчука та Б. Лепкого як вияв ідіостилію письменників, установити домінантні спільні та індивідуальні ознаки вживання ФО в їхніх прозових творах;

8) виокремити трансформовані та індивідуально-авторські фразеологізми У. Самчука та Б. Лепкого й описати способи їх творення.

Об'єкт дослідження – мова художніх творів У. Самчука та Б. Лепкого.

Предмет дослідження – ФО, що функціонують у творах досліджуваних письменників.

Джерельною базою роботи стало понад 3 тисячі вживань фразеологізмів, дібраних методом суцільного обстеження з художніх творів „Волинь”, „Гори говорять!”, „Марія” У. Самчука та „Сотниківна”, „Мазепа” Б. Лепкого.

Методи дослідження. Сукупність методів дослідження зумовлена специфікою об'єкта, метою й поставленими завданнями. Дібраний фактичний матеріал опрацьовано за допомогою описового методу (для виділення семантичних груп стійких сполук, художніх прийомів, виокремлення діалектних, трансформованих

та індивідуально-авторських фразеологізмів). Метод контекстуального аналізу використано для з'ясування функціональних і стилістичних можливостей ФО у художніх творах У. Самчука та Б. Лепкого. Домінантні спільні та індивідуальні ознаки функціонування стійких сполук у прозових творах названих письменників встановлено за допомогою зіставного методу. Для з'ясування частотності вживання загальномовних, діалектних, індивідуально-авторських і трансформованих ФО у творах У. Самчука та Б. Лепкого використано метод кількісних підрахунків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі вперше в зіставному аспекті розглянуто фразеологію мови художніх творів У. Самчука та Б. Лепкого, її роль у формуванні індивідуально-авторських стилів цих письменників. Досліджено специфіку використання ФО в мові персонажів, здійснено семантичний та функціональний аналізи узуальних і діалектних стійких сполук у прозі досліджуваних письменників, виокремлено трансформовані, індивідуально-авторські фразеологізми У. Самчука та Б. Лепкого й описано способи їх творення.

Теоретичне значення роботи визначено тим, що системний підхід до аналізу стійких сполук у художніх творах У. Самчука та Б. Лепкого активізує розширення досліджень із фразеології, стилістики, лінгвістики тексту, вивчення індивідуального стилю (на фразеологічному рівні) інших українських письменників.

Практичне значення дисертації полягає в можливості використання її результатів під час викладання нормативного курсу сучасної української літературної мови у вищій школі, у підготовці спецкурсів і спецсеминарів із фразеології та стилістики, написанні курсових і дипломних робіт, при укладанні словників мови письменників. Крім того, матеріали дисертації можуть знайти застосування в шкільній практиці під час вивчення особливостей мови письменника загалом, а також розгляду мовної майстерності У. Самчука та Б. Лепкого зокрема.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційну роботу та окремі її розділи обговорено на засіданнях кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки. Основні положення та результати було викладено на міжнародних наукових конференціях „Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті” (Луцьк, 2007), „Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого” (Тернопіль, 2007), „Взаємодія етнічних і планових мов у контексті європейської інтеграції” (Луцьк, 2008), II та III Міжнародних науково-практичних конференцій аспірантів і студентів „Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (Луцьк, 2008, 2009), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Розвиток наукової думки – 2008” (Миколаїв, 2008), V Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції „Актуальні проблеми сучасної науки” (Київ, 2008), VII Міжрегіональній науково-практичній конференції молодих учених і

аспірантів „Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук” (Горлівка, 2009).

Публікації. Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в 10 публікаціях (усі статті одноосібні), 5 із яких надруковано в наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних джерел (8 позицій), умовних скорочень лексикографічних праць (22 позиції), використаної літератури (271 позиція), трьох додатків. Повний обсяг дисертації – 222 сторінки, текстову частину викладено на 184 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, основні завдання та методи дослідження, визначено об'єкт і предмет, наукову новизну роботи, окреслено джерельну базу дослідження, розкрито теоретичне й практичне значення одержаних результатів та форми їхньої апробації.

Перший розділ „**Теоретичні засади української фразеології**” складається з трьох підрозділів, у яких здійснено огляд наукової літератури з проблем з'ясування меж та критеріїв виділення фразеологізмів, класифікацій стійких сполук, обсягу фразеології, рівневого статусу ФО. Увагу приділено висвітленню явища трансформації фразеологізмів, поняття фразеологічної синонімії та варіантності. Наголошено на специфіці функціонування стійких сполук у художньому тексті.

У **підрозділі 1.1.** „*Дискусійні питання фразеології*” підкреслено, що в сучасному мовознавстві існують різні наукові визначення терміна „фразеологізм”. У фразеології використовують поняття „фразеологізм”, „фразема”, „фразеологічна одиниця”, „фразеологічний зворот”, „фразелюїд”, „фразеологічна єдність”, „стала сполука”, „стійка фраза”, „ідіома” й інші, але загальноновизнаними вважають поняття „фразеологізм” і „фразеологічна одиниця”. У своїй роботі ми послуговуємося термінами „фразеологізм”, „фразеологічна одиниця” і „стійка сполука” як взаємозамінними. Проаналізувавши різні погляди, вважаємо, що найприйнятніші для виділення фразеологізмів такі диференційні ознаки: відносна постійність компонентного складу та структури, відносна семантична цілісність, відтворюваність у мовленні носіями мови, експресивність. Це дає підстави розглядати фразеологію в „широкому” розумінні, тобто до складу ФО включити прислів'я, приказки, крилаті вирази, компаративні та вигуківі фразеологізми. Зокрема компаративні вислови становлять третину реєстру будь-якого фразеологічного словника або й цілі словники (Г. М. Доброльожі, А. О. Івченка, О. С. Юрченка). Н. Д. Бабич, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, М. Т. Демський, Г. Т. Кузь, В. А. Чабаненко відстоюють статус вигуківих

фразеологізмів. Стійкі сполуки названого типу в текстах художніх творів виконують емоційно-експресивну та емоційно-оцінну функції (В. А. Чабаненко).

За основу класифікацій ФО мовознавці брали різні принципи: семантичний (Ш. Баллі, І. К. Білодід, В. В. Виноградов, В. С. Калашник, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченко, О. С. Юрченко й інші), функціональний (Д. Х. Баранник, С. Г. Гаврін), граматичний (В. М. Білоноженко, М. Т. Демський, О. М. Демська-Кульчицька, О. І. Молотков), стилістичний (Н. Д. Бабич, В. М. Васильченко, М. М. Шанський), генетичний (Л. А. Булаховський), когнітивно-генетичний (М. В. Жуйкова) тощо.

На зміну структурно-семантичній парадигмі поступово приходить психокогнітивний аспект. У цьому напрямі працюють А. М. Баранов, Д. О. Добровольський, О. В. Забуранна, О. П. Левченко, О. О. Селіванова та інші. М. Ф. Алефіренко, М. В. Жуйкова, Л. Г. Золотих, А. М. Мелерович, В. М. Мокієнко, О. О. Селіванова, В. М. Телія окреслили контури когнітивної фразеології, тлом виникнення якої стала нова для мовознавчого поступу ХХІ століття когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістики.

У **підрозділі 1.2.** „*Явище трансформації фразеологізмів*” з’ясовано, що ФО – це не застигли мовні одиниці, вони підлягають певним змінам, які зумовлені новими обставинами життя, потребами комунікації. Дослідження динаміки фразеологічної системи виявили дві її провідні тенденції: власне новотворення та актуалізацію вже існуючих мовних засобів із їхнім подальшим переосмисленням і семантичною переорієнтацією. В актуалізації стійких сполук помітну роль відіграє трансформація. Узагальнивши різні підходи до тлумачення модифікації ФО, уважаємо, що трансформацією фразеологізмів варто називати зміну семантики загальномовних стійких сполук, майже завжди пов’язану з видозміною компонентного складу ФО, унаслідок чого виникають протиставлення узуальної форми фразеологізму її оказіональній формі. Трансформації стійких сполучень слів – це свідоме авторське перетворення їхньої структури для надання додаткової експресії та досягнення потрібного стилістичного ефекту. У дисертації користуємося термінами „трансформації” та „модифікації” ФО як синонімічними поняттями. У лінгвістиці існують різні погляди щодо класифікації модифікованих фразеологізмів. Однак традиційно виокремлюють дві основні групи трансформацій: семантичну та структурно-семантичну. Також підкреслено, що лексична варіація та лексична трансформація стійких сполучень слів – різні явища.

У **підрозділі 1.3.** „*Функціонування ФО в художніх текстах*” підтверджено, що основною категорією в галузі лінгвістичного вивчення художньої літератури виступає поняття індивідуального стилю, досліджено, що досягнення особливостей ідіостилу певною мірою поглиблює висвітлення проблеми функціонування стійких сполук у творах письменника. Фразеологізми в художніх текстах – одне з невичерпних джерел експресивності, емоційності, поглиблення логізації викладу. Стійкі сполуки – образотворчий чинник авторської оповіді.

За допомогою фразеологізмів можна розкрити внутрішній світ героїв, дати яскраву портретну характеристику персонажів, увиразнити мову героїв твору та автора, відтворити пейзаж, історичну добу тощо.

Важливу роль у з'ясуванні функціональних властивостей стійких сполук відіграє контекст твору, адже саме в контексті та живому мовленні ФО повною мірою виявляють свій зміст. Розглядаючи фразеологізм як елемент художнього тексту, важливо враховувати його функціонально-стилістичні та семантичні особливості, системні зв'язки, у які він вступає в тексті.

У другому розділі **„Функціонування загальнономовних і діалектних фразеологізмів у художніх творах У. Самчука та Б. Лепкого”** виділено семантичні групи та здійснено функціонально-стилістичний аналіз узуальних ФО в прозі названих письменників, представлено „фразеологічні портрети” персонажів у творах Б. Лепкого, виокремлено діалектні фразеологізми в мові творів обох авторів, розглянуто художні прийоми як вияв їхніх ідіостилів.

У **підрозділі 2.1. „Семантичні групи загальнономовних ФО в прозових творах У. Самчука та Б. Лепкого”** на конкретних текстових матеріалах розглянуто фразеологізми, які виступають активним образотворчим чинником художнього мовлення, сприяють емоційності, образності, експресивності текстів. За нашими спостереженнями, кількість стійких сполук, наявних у прозі Б. Лепкого, майже вдвічі більша, ніж у творах У. Самчука, – відповідно 66,4 % (2002) і 33,6 % (1012). Вагомо представлені в художніх творах обох письменників загальнономовні фразеологізми: у Б. Лепкого 71,4 % (1437), в У. Самчука 72 % (729) від загальної кількості виявлених ФО у творах кожного з авторів.

Виділено три основні семантичні групи узуальних стійких сполук у прозі досліджуваних письменників: ФО, що характеризують людину; з темпорально-локативною та кількісною семантикою; ті, які характеризують явища природи та рослинність. У межах першої групи виокремлено декілька підгруп фразеологізмів: на позначення морально-психологічних характеристик людини; які передають процеси відчуття людини; ті, що позначають соціальне становище особи; вигуківі ФО з емоційно-оцінним значенням. Однак названі групи стійких сполук мають відмінні ознаки вживання у творах У. Самчука та Б. Лепкого. Помітну роль у доборі фразеологізмів відіграла проблематика прозових творів цих авторів.

Образи-персонажі у творах У. Самчука яскраві, без штучної ідеалізації, змальовані переважно селяни, їхня праця на землі. У їх зображенні переважають фразеологізми для вираження позитивних рис, напр.: *Вродило то вродило, але не на те він має тверді руки і на в'язах голову, щоб засісти з жінкою в запічку*. У прозі Б. Лепкого переважають стійкі сполуки на позначення рис характеру людини з негативною семантикою: *Ті з понів, що під його дудку танцюють*,

ситі й одягнені гарно. Варто зазначити, що лише в контексті стає зрозуміло, чи певна риса притаманна людині тільки у визначений момент життя, чи вона постійна, пор.: *Цар має окрему силу над ними [про військо]. Не люблять його, але бояться. Страхом їх до послуху неволить. **В огонь і в воду підуть**, як цар прикаже і Карло вождь, якого світ давно не бачив... І генерали у нього які, а які вірні, військо за ним **в огонь і воду піде***. Фразеологізми на позначення емоційних станів персонажів у творах У. Самчука здебільшого народно-розмовного походження: *Тоді Володько підносить і собі голос... Та й це не багато помагає. Тепер хоч сядь та плач. Не легка, далєбі, праця пасти таку навіжену скотину*. Б. Лепкий, не вдаючись до широких описів, майстерно використав у прозі стійкі сполуки названого типу, компонентами яких часто виступають назви частин тіла або внутрішніх органів людини: *... і глянув на тітку Магдалену, аж **душа її в п'яти сховалася***. У творах У. Самчука засвідчені ФО, що характеризують фізичний стан та вади людини: *Відслужив свою службу і повернувся додому, живий і здоровий, матрос Корній Перепутька. **Дужий, кров з молоком**; [Матвій] виглядав, **мов з хреста знятий***. У. Самчук глибоко проникнув у внутрішній світ українського селянина, за допомогою стійких сполук емоційно передав ставлення одного персонажа до іншого: *Але батько не дався довго **водити за ніс***. Фразеологізми такого типу наявні у творах Б. Лепкого, вони увиразнюють образи персонажів: *Петрусь **вовком подивився** на нього*.

У романі „Волинь” У. Самчук показав ментальність українського селянина, його відповідальність за землю. ФО влучно передають обдумані, виважені дії персонажів, напр.: *Селяни не вміють робити щось **на галай-балай**. Треба обміркувати, що і як та з якого боку, а тоді вже і до діла. **Сім раз відмір, а раз відріж**, каже мудра народна приказка*. Мовлення персонажів у творах У. Самчука передане різними емоційними відтінками. Фразеологізми з відповідною семантикою служать засобом індивідуалізації образів (*Захлинаючись, Володько, **п'яте через десяте**, оповідає, що то за страшне те коровисько і скільки то воно його попомучить*). Часто в його творах ужито стійкі сполуки, що вказують на швидкий біг: *Це було велике свято. Гнат бігав, **землі не чув***. Раптову появу персонажів роману „Гори говорять!” письменник передав за допомогою фразеологізму ***як з-під землі***.

ФО на позначення психофізичних дій та процесів знаходимо й у творах Б. Лепкого. Проте вони мають інше стилістичне навантаження, ніж ті стійкі сполуки, що представлені у творах У. Самчука. У прозі Б. Лепкого, наприклад, кількісно більше фразеологізмів, які передають мовчання персонажів (у них стрижневим словом здебільшого виступають слова-соматизми *язик, рот*): *Дивно вражала та жінка серед гурту мужеських грубих облич, так дивно, що навіть світлійший, бачилося, **забув язика в роті**. Дивився і не знав, що йому*

робити. Відповідні ФО наголошують на вимушеності мовчання через певні обставини.

У. Самчук за допомогою стійких сполук відтворює національний колорит, подає соціальні характеристики персонажів. У художніх творах Б. Лепкого широко представлені ФО, що відображають історичні події й осіб, які брали в них участь. Письменники використовують вигуківі фразеологізми в прямій мові персонажів для відтворення розмовного мовлення.

Серед семантичної групи ФО з темпорально-локативною та кількісною семантикою виокремлено фразеологізми з просторовим, темпоральним значенням і ті, що вказують на кількість чи міру. Зокрема, виділено групу ФО, що позначають надзвичайно далеку та невідому відстань, напр.: *„Набіжу, наскочу, посаджу на коня і занесу, куди ворон костей не заносить”* (Б. Лепкий); ... він твердо порішив, що переможе її, що не відпустить її, що він украде її, завезе **Бог зна куди** (У. Самчук). Також засвідчені стійкі сполуки для передачі напрямків дії або руху, такі фразеологізми позбавлені конкретності, письменники вживають їх із метою поглиблення виразності, для передачі внутрішнього стану персонажів. У творах як У. Самчука, так і Б. Лепкого зрідка використано ФО на позначення недалекої відстані: ... всього **подати рукою**, а дома більше року не був і ... **гетьман теж не за горами** – чого ж тоді тратити надію? Творча індивідуальність У. Самчука виявлена в наданні переваги стійким сполукам із семантикою просторової обмеженості. Ці ФО функціонують у пейзажних описах у мові автора та персонажів, вони сприяють експресивному забарвленню мовлення й виражають суб'єктивну оцінку відстані, напр.: **Куди не кинь оком, ліс, галява, знов ліс**.

Уживання фразеологізмів на позначення часу характеризує мову творів Б. Лепкого й У. Самчука, авторські стилі письменників. Постійне використання певних висловів уважаємо ознакою, яка відрізняє стиль одного автора від стилю іншого. Наприклад, у мові творів У. Самчука часто функціонують стійкі сполуки, що позначають ранкову добу: *У понеділок, удосвіта, як тільки благословилося на світ, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь*. Для прози Б. Лепкого характерні ФО, що вказують на часовий проміжок ‘дуже довго’ й надають творам природної уснорозмовної невимушеності: *Люди з діда-прадіда працювали, будували хати, управляли поля, плекали худобу*.

У романах „Волинь”, „Марія” У. Самчука виокремлено групу загальномовних фразеологізмів зі значенням ‘дуже багато’, напр.: *Матвієва родина по саму шию в роботі*. Також письменник уживає ФО, які вказують на міру. Здебільшого такі стійкі сполуки мають у своєму складі слова-соматизми: *Він був увесь, від ніг до голови, обліплений ковтунами куряви з барабану машини*.

У зображенні пейзажу У. Самчук виступив справжнім поетом. За допомогою стійких сполук автор емоційно та правдиво відтворив красу рідної землі: *Струнки, мов свічі, смереки біжать у далечинь і там, збігши під гору, зникають*. У прозі Б. Лепкого, на відміну від У. Самчука, рідше трапляються

описи природи. Здебільшого Б. Лепкий змальовує негоду, що надає твору драматизму, достовірності, серйозності: *Дощ лив як з відра, вітер перевертає стіжки*. Фразеологізми в художніх творах названого письменника відіграють важливу роль у відтворенні саме тих погодних умов, за яких відбуваються змальовані події.

Аналіз мови прозових творів Б. Лепкого й У. Самчука показав нерівномірну насиченість стійкими сполуками ідіостилів цих письменників.

У **підрозділі 2.2.** „Крилаті вирази в художніх творах У. Самчука та Б. Лепкого” схарактеризовано вживання біблійних фразеологізмів та латинських крилатих висловів.

Використання біблійних виразів – давня традиція української літератури. Ті самі біблійні ФО, але з іншими емоційно-експресивними забарвленнями, уживають у своїх творах і Б. Лепкий, і У. Самчук. У Б. Лепкого, наприклад, стійка сполука *Содом і Гоморра* не має драматичного забарвлення, порівняно з її використанням у романі „Гори говорять!” У. Самчука. Біблійні фразеологізми допомагають увиразнити описи поведінки, роздумів персонажа. Вони надають оповіді драматизму, динамізму, викликають у читачів співчуття та співпереживання або ж виконують дидактичну функцію. У творах У. Самчука біблійні ФО переважають у мові автора, а в Б. Лепкого – у мові персонажів.

Функціонування латинських крилатих висловів у художніх творах – особливість ідіостилу Б. Лепкого. Значно частіше такі вислови знаходимо в мові персонажів – переважно як характерологічний засіб, що дозволяє зацентрувати увагу читача на особливостях поведінки персонажа в певній ситуації, виділити його з-поміж інших дійових осіб твору. Письменник дуже вправно використовує цей спосіб індивідуалізації персонажів. Протягом усієї пенталогії „Мазепа” простежуємо потяг до вживання крилатих висловів головним героєм твору – Іваном Мазепою, що є ознакою високого інтелекту та освіченості гетьмана, напр.: *Гетьман сів і показав Апостолові рукою на крісло. „Пам’ятай тільки одно: „Salus patriae suprema lex!” (Добро вітчизни – найвищий закон)*. Латинські вислови засвідчені й у мові інших персонажів, зрідка вони використані також у мові автора. Усталені сполуки зазначеного типу мають повчальний характер, надають текстам урочистості, переконливості, інтелектуалізують мову персонажів.

У **підрозділі 2.3.** „Паремії як компонент фразеології в прозі Б. Лепкого й У. Самчука” здійснено функціонально-семантичний аналіз прислів’їв та приказок у художніх творах досліджуваних письменників.

Б. Лепкий увів велику кількість прислів’їв і приказок у мову персонажів, у їхні роздуми, зрідка вжив паремії і в авторській мові. З-поміж стійких сполук названого типу ми вирізнили ті, що повчають, застерігають людину, характеризують соціальні стосунки: *На кожний вік буває свій лік; Прийде каяття, та*

вороття не буде; Чоловік і жінка – це найкраща спілка; приказки, складені за часів існування Запорізької Січі: *Поки Січі, поти й волі*.

У творах У. Самчука паремії за внутрішньою формою пов'язані з господарською діяльністю людини. Письменник використав багато стійких сполук, щоб підкреслити важку працю селянина: *Коли вже упрягся у плуг, то вези*. Прислів'я та приказки побутового спрямування, що знаходимо в прозі У. Самчука, передають повсякденне життя простих людей, індивідуалізують мову персонажів: *Де його не посій, то вродиться*. Порівняно з Б. Лепким, У. Самчук у художніх творах використав менше паремій, нечасто вживані ним стійкі сполуки органічно вливаються в мову персонажів та автора, допомагають чіткіше й емоційніше передати зміст твору.

У підрозділі 2.4. „Фразеологічні портрети” персонажів у творах Б. Лепкого” проаналізовано роль ФО у творенні образів персонажів письменника. У пенталогії „Мазепа” виведено галерею історичних постатей: Мазепа, Орлика, Войнаровського, Кочубея, Петра І, Меншикова, Карла XII та інших. Б. Лепкий об'єктивно розкрив історичні події та роль у них І. Мазепа. Одна з найважливіших ознак змалювання образу гетьмана – використання фразеологізмів, які увиразнили головні риси персонажа. Мазепа виступає державником, патріотом. ФО підкреслюють такі особливості характеру гетьмана, як рішучість, відважність: *Тут або пан, або пропав. Прийдеться все ставити на одну карту*. Найповніше образ Мазепа розкрито через мову персонажів, які для характеристики гетьмана вживають стійкі сполуки: *Куди пастир, туди й стадо, – загуло кругом*. Б. Лепкий використовує фразеологізми також для змалювання образу Петра І, який у його зображенні постає тираном-можновладцем, людиною, якої всі бояться: *Цар людей, як мітлюю, мете; Що для нього сотню городів перемінити в руїну і тисячу сіл стерти з лиця землі?!* Для підкреслення життєвого досвіду короля Карла письменник уживає ФО, що походить із ковальського ремесла. Виділена стійка сполука передає симпатію до короля: *Він на чотири ноги кутий*. Для створення „фразеологічних портретів” персонажів Б. Лепкий широко використовує діалоги як важливий засіб індивідуалізації образів.

У підрозділі 2.5. „Діалектні фразеологізми в мові творів У. Самчука та Б. Лепкого” описано діалектні ФО у прозі досліджуваних письменників (в У. Самчука 3,8 % (38), у Б. Лепкого 4,4 % (86) від загальної кількості виділених фразеологізмів у творах кожного з авторів) та визначено їхню специфіку.

У. Самчук використав фразеологізми-діалектизми зі стилістичною метою, зокрема для надання мові волинського колориту в романах „Волинь”, „Марія” (Стара мусить на річку йти, щоб сорочку виполоснути. А здоровля її на псі) та закарпатського – у романі „Гори говорять!” (Всі дістануть своє, „як сі заслужив, як сі постелив, так віспися”). Б. Лепкий у художніх творах відтворив галицький колорит: *Зі звичайним чоловіком бочку солі з'їши, заки його збагнеши, а що ж*

про великого казати?»; „**Лучше псу муха, як поза уха**”, – казали, пускаючися на непевне діло.

У підрозділі 2.6. „Коментування та нанизування як художні прийоми Б. Лепкого та У. Самчука” визначено, що одна з ознак індивідуального стилю Б. Лепкого – майстерне використання в мові персонажів коментування фразеологізмів, напр.: „**Відома річ, не рада курка на вечорниці, так несуть. Не рад наш суддя у Ковалівку, та мусить, бо жінка жде. Новин визирає, не його**”. За допомогою вказаного прийому письменник пристосовує стійку сполуку до мікроконтексту, конкретизує абстрактне значення ФО. Для мови творів У. Самчука характерний художній прийом нанизування фразеологізмів-синонімів: ... **загомоніли інші і тих голосів усе прибавлялося й прибавлялося, хоча загалом говорили без ладу і без складу, що і сам дідько не розбере**.

Третій розділ „Трансформовані та індивідуально-авторські ФО у художніх творах У. Самчука та Б. Лепкого” складається з семи підрозділів, у яких проаналізовано способи трансформації фразеологізмів у творах обох авторів, також приділено увагу описові індивідуально-авторських ФО У. Самчука та Б. Лепкого.

Структурно-семантичні модифікації стійких сполук у художніх творах Б. Лепкого та У. Самчука полягають, по-перше, у заміні компонентів фразеологізму словами чи вільними словосполученнями, зміні граматичної форми елементів ФО; по-друге, у відхиленні від звичної кількості компонентів фразеологізму. Трансформовані ФО становлять приблизно четверту частину від загальної кількості виділених стійких сполук (у прозі Б. Лепкого 23,4 % (463) одиниць, у творах У. Самчука – 23,3 % (236)).

У прозі Б. Лепкого численні граматичні видозміни ФО, які стосуються рівня речення або рівня компонентів стійкої сполуки у формі словосполучення. Зокрема, ірреальну модальність фразеологізму змінено на реальну, пор.: загальномовна ФО **хоч голки збирай** ‘дуже, надзвичайно видно’ і **На дворі ніч стояла така погідна і ясна, що голки можна було збирати**. Крім того, письменник використовує підстановку семантичного еквівалента з іншої частини мови: загальномовний сталий вираз **хоч малюй** ‘хтось дуже гарний, вродливий’ Б. Лепкий замінює на компаративний зворот **як мальовані (Батурин багатий, а батуринки гарні, як мальовані)**. У творах У. Самчука виділяємо дериваційні варіанти дієслова з різними префіксами, які не призводять до суттєвої трансформації семантики стійкої сполуки, а лише демонструють майстерне пристосування фразеологізму до мікроконтексту твору, напр.: **Чоловіки лише під’юджували та надривали з реготу животи, але до бійки не втручалися і [аж] рвати животи** ‘дуже сміятися, реготати’.

До найпоширеніших прийомів трансформації ФО у художніх творах Б. Лепкого належить лексична трансформація (субституція), у межах якої ми

вирізняли: цілеспрямовану заміну одного компонента загальнономовного фразеологізму схожим елементом („*Але чого я отсе на ті візерунки, як теля на мальовані ворота, гляджу?*”), цілеспрямовану заміну двох і більше компонентів узуальної стійкої сполуки семантично близькими елементами („*Я не з вашого города квітка!*”), суттєві зміни структурної організації ФО, коли в ролі замітника одного компонента виступає словосполучення (*Влучив, як пальцем бабці в око*), заміну мовної одиниці фразеологізму на антонім, що призводить до зміни загальновідомого значення на протилежне („*Правда. Кочубей все-таки поніс несправедливо смерть. Але його донька наче іншого гнізда птиця*”), добір співзвучного слова (*Можна бути певним, що її посли не пошиються в осли, діла не поспують*). У прозі У. Самчука лексична трансформація ФО не настільки різноманітна, як у Б. Лепкого. Найбільше зафіксовано фактів заміни одного компонента схожим елементом (*Там темнота, хоч стріляй у морду*), виділено ФО, в яких кілька складників замінено схожими елементами („*Жид на жидові сидить і жидом поганяє. Попробуй з таким судом, зв'яжися*”), а також поодинокі випадки заміни одного компонента фразеологізму словосполученням (*Минає пів, година, півтори. Панночка не приходить. О дев'ятій терпець мій досягнув кінця*).

Б. Лепкий використав у мові художніх творів спосіб усічення стійких сполук. Зменшуючи обсяг ФО, письменник залишає достатньо інформації, аби читач зрозумів, про що йдеться. Автор виводить зі складу фразеологізмів такі компоненти: дієслово („*Ти б волів у гречку*”), залежний від опорного слова іменниковий компонент („*Про цей мій гріх, може, люди й більше плещуть, як воно є*”), числівники, прикметники (*Ось чому Мазепа на всі сторони вислав з Батурина царських ратних людей*), другу частину паремії („*Віддайте кесареві, що кесаря*”). У творах У. Самчука спосіб усічення ФО здебільшого застосовано в мові персонажів: „*Боже! Вона готова в огонь піти, загинути найтяжчою смертю за того, хто це зробить*”. Але подекуди усічення фразеологізмів письменник використав і в авторській мові, що додає оповіді образності: *У кімнаті душно, тісно. Кімі розбиває перину, б'ється рибою і тремтить*.

Для конкретизації змісту Б. Лепкий дуже часто доповнює зафіксовані словниками стійкі сполуки факультативними частинами, які виступають своєрідним уточненням, сприяють розвитку основної ідеї. Досліджуваний матеріал дозволяє виділити в прозі письменника такі типи розширення компонентного складу ФО: додавання залежного субстантиву („*Знаєте, який я згідливий чоловік. Але тут і святому не стало б терпцю*”); атрибута („*Доли своєї навіть гетьманськими кіньми не об'їдеш*”); компонента з порівняльним зворотом, іменником і прийменником, прислівником, що деталізує якісну характеристику особи („*Але я, знаєш, маю її отак, – тут повела рукою верх голови. – По вуха маю я її і вище!*”); ритмізованої другої частини, що надає

експресивності висловлюванню (*У козака море по коліна, а гріхи по шию*), вирізнили також комбіновані розширення ФО (*„Граюся з огнем, між мечами танцюю, як сновида, по кришах височезного будинку ходжу. Один нерозважливий крок, і – все пропало”*). У. Самчук доповнює компонентний склад фразеологізмів словами розмовно-побутового характеру, завдяки чому виникають різноманітні семантичні відтінки й досягається інше сприйняття узуальної ФО, зокрема розширення компонентного складу стійкої сполуки дієсловом, що підсилює динамізм оповіді (*... і коли сорочка стала, що хоч скидай та викручуй, Гнат зупинився*); атрибутом, що конкретизує зміст фразеологізму (*Височезні, рівні, стрункі, мов воскові свічі, дерева*); залежним субстантивом, що уточнює зміст (*Марія іноді кидала на неї погляд змій*), виокремлено також комбіновані доповнення стійких сполук (*Працював, як віл, як добрий кінь*).

В аналізованих художніх творах Б. Лепкого й У. Самчука простежено випадки поєднання різних способів трансформацій ФО, які мають потенційні виражальні можливості. Майстерне використання ускладнених способів модифікацій фразеологізмів увиразнює, конкретизує висловлювання, збільшуючи експресивність та емоційну насиченість. Меншою мірою в мові творів обох авторів представлений спосіб семантичної модифікації стійких сполук.

Мовотворча практика письменників виступає потужним джерелом збагачення загальнонародної ідіоматики. Крім проаналізованих змін фразеологізмів, варто звернути увагу на створені Б. Лепким та У. Самчуком за моделлю загальнономовних ФО нові образні сполуки. Вони відповідно становлять 0,8 % (16) і 0,9 % (9) від загальної кількості виділених стійких висловів у творах названих письменників. Індивідуально-авторські фразеологізми У. Самчука в романі „Волинь” передають любов до рідної землі, до праці на ній, надають контексту ліричності: *Козаки козаками, але поле не чекає*. У романі „Гори говорять!” авторська паремія влучно відтворила заклик персонажа виборювати волю: *„Нікчемне, розніжіле покоління!.. Не бути вам свободними! Воля купується залізом”*. Або ж індивідуально-авторська сполука символізує повернення жителів села до злиденного життя: *Атмосфера почала охолоджуватися. Йонаш втихомирився, і ясінські громадяни продовжували жувати жвачку своїх великих буднів*. У пенталогії Б. Лепкого декілька разів повторено авторський вислів, який має глибокий філософський зміст і вносить у твір напруженість: *„Ідеї. Будь вірним її до сконання, умри для неї. Вона твоя паня. Вона одна. Без неї життя – судно без дна. Не переїдеш ним на другий бік, ні за рік, ні за вік, дарма! Судно без дна, – життя без ідей”*. Б. Лепкий використав ФО, сконструйовані за моделями загальнономовних стійких сполук, напр.: *„Ми нічого так не хочемо, як звести раз порахунки з ворогом нашим. Тут або віз, або перевіз... Вкупі нам не жити”*. Раптове виконання дії відтворює авторська компаративна ФО, що передає зоровий образ: *В цей рішачий мент Меншиков дав знак своїм людям. З криком*

і свистом пустили коней в товпу. Списи, як блискавка з чорної хмари, вилітали.

Фразеологізми у творах У. Самчука та Б. Лепкого, подані в модифікованому вигляді, набувають певних естетичних і художніх якостей. Їхня видозміна відбувається здебільшого з метою створення бажаного стилістичного ефекту – досягнення емоційної чи експресивної виразності, що посилює інтерес читача, зосереджує увагу на змісті, проблематиці твору, а також виявляє потенційні виражальні можливості української мови.

На основі проведеного дослідження зроблено загальні **висновки**.

Окрема мовна одиниця найповніше реалізує себе в художньому тексті – явищі словесного мистецтва. ФО виступають одним із невичерпних джерел посилення експресивності та поглиблення логізації викладу, тому їх часто використовують письменники. Дослідження мовленнєвої реалізації фразеологізмів неможливе без урахування ролі контексту. Кожному письменникові притаманний індивідуальний стиль, що забезпечує його творам мовностилістичну своєрідність.

Помітна риса індивідуальних стилів У. Самчука та Б. Лепкого – активне вживання стійких сполук. Вони використані з метою увиразнення авторського мовлення чи характеристики персонажів, підсилення художнього викладу, передавання національного колориту мовлення. У прозі названих письменників виділено такі типи ФО: загальномовні, трансформовані, діалектні та індивідуально-авторські. Найбільша частка вживаних фразеологізмів припадає на узуальні (2165 одиниць від загальної кількості виявлених ФО у творах обох авторів).

Серед загальномовних стійких сполук у мові творів У. Самчука та Б. Лепкого виокремлено такі семантичні групи: „характеристики людини”, „простір, час, кількість”, „явища природи та рослинність”. Перша група узуальних фразеологізмів охоплює ФО на позначення морально-психологічних особливостей людини; ті, які передають процеси відчуття людини; що характеризують соціальне становище особи; вигуківі стійкі сполуки з емоційно-оцінним значенням. Ми простежили відмінності у вживанні відповідних фразеологізмів у творах У. Самчука та Б. Лепкого. Важливу роль у доборі ФО відіграла проблематика прози цих письменників. У. Самчук зображав приватне життя та побут селян, їхню працю на землі, сцени й епізоди української історії першої половини ХХ століття, відтворив конфлікт між людиною та суспільством. У. Самчук у художніх творах передав події, очевидцем яких був сам. Проза Б. Лепкого побудована на історичному матеріалі. У пенталогії „Мазепа” письменник зобразив у художній формі часи гетьманування Івана Мазепи, змалював безліч конкретних доль. Відповідно названі письменники використовували стійкі сполуки з різною метою, обираючи різні за семантикою та прагматикою фразеологізми. Характерна для прози взаємодія мови автора, оповідача та персонажів, і саме через ці мовні плани, зокрема за допомогою ФО, здійснюється осмислення та оцінка зображуваного.

У межах групи фразеологізмів із просторовим значенням у творах обох письменників виокремлено стійкі сполуки, що вказують на дуже далеку відстань, ФО для передачі напрямків дії або руху, рідше – на позначення недалекої відстані. В У. Самчука виділено фразеологізми зі значенням просторової обмеженості, яких немає в Б. Лепкого. Для мови творів як У. Самчука, так і Б. Лепкого характерні стійкі сполуки з темпоральною семантикою, однак репертуар цих ФО різний, що зумовлено конкретними художніми потребами. У мові творів досліджуваних письменників представлена фразеосемантична група, що позначає кількість. Стійкі сполуки, які вказують на міру, використав у прозі У. Самчук. У Б. Лепкого, на відміну від У. Самчука, зрідка вжито ФО в описах природи, а ті, що є, дуже влучно та експресивно увиразнюють історичні події, налаштовують читача на подальше їхнє розгортання. У. Самчук за допомогою фразеологізмів емоційно відтворив красу рідної землі.

Використання біблійних стійких сполук з однаковою семантикою та структурою в мові творів У. Самчука та Б. Лепкого відрізняється емоційно-експресивним забарвленням та залежить від специфіки художнього мовомислення кожного з авторів.

У прозі Б. Лепкого активно застосовані паремії, що характеризують людину, її життя, риси характеру, родинні стосунки, соціальні умови та історичні події. Прислів'я та приказки, вжиті у творах У. Самчука, передають повсякденне життя людей, підкреслюють важку працю селянина на землі.

Особливість ідіостилю Б. Лепкого – використання латинських крилатих висловів (їх зафіксовано в пенталогії 68). Сполуки названого типу надають творам урочистості, підкреслюють освіченість персонажів. У пенталогії „Мазепа” письменник створив „фразеологічні портрети” історичних осіб, уживаючи стійкі сполуки в мові персонажів, зокрема в численних діалогах, і в авторській мові. Майстерне використання письменником загальномовних і трансформованих фразеологізмів у діалогах, чого не виявлено у творах У. Самчука, – ще одна характерна риса художньої мови Б. Лепкого. Письменник уводить одну за одною ФО у репліки діалогу для створення живого, безперервного потоку уснорозмовної мови.

Невіддільний компонент художньої оповіді становлять фразеологізми-діалектизми. ФО, характерні для мовної практики носіїв територіальних говорів Волині, визначають стильову домінанту реалістичної мовної палітри У. Самчука. Історична тематика спонукала Б. Лепкого до використання із зображально-виражальною метою всіх лексичних ресурсів національної мови. Мова творів цього письменника вирізняється активним використанням загальномовних та діалектних (здебільшого галицьких) фразеологізмів.

Прийом коментування стійких сполук – характерна ознака мовотворчості Б. Лепкого. Письменник включає в мовлення персонажів не лише ФО, а й її коментар. Цей спосіб ускладнює традиційну форму стійкої сполуки та увиразнює її експресивність, емоційність. У творах У. Самчука виявлено інший художній

прийом: нанизування фразеологізмів-синонімів. На нашу думку, поєднання в одному реченні кількох ФО підвищує експресивність висловлювання.

Важливе значення в організації прозової мови митців мають трансформовані стійкі сполуки з усім багатством виражальних можливостей. Уживаючи фразеологізми з художньою метою, письменники вдаються до їхнього семантико-стилістичного оновлення. У творах Б. Лепкого представлені численні граматичні зміни ФО. Письменник застосував також різноманітні варіації лексичних заміни складників фразеологізму: цілеспрямовану заміну одного (чи кількох) компонентів схожими або незвичними відповідниками, добір співзвучного слова, заміну елемента ФО на антонім, або ж у ролі замітника одного компонента стійкої сполуки виступає словосполучення. Б. Лепкий активно використовував спосіб усічення фразеологізмів, коли зі складу стійких сполук виводяться такі елементи, як залежний від опорного слова іменниковий складник, дієслово, числівник, прикметник або опускається друга частина відомої паремії. Протилежним способом в мові творів Б. Лепкого виступає доповнення оказіональних ФО залежним субстантивом, атрибутом, компонентом із порівняльним зворотом, ритмізованою частиною. Виокремлено також комбіновані доповнення фразеологізмів.

У мові У. Самчука мають місце такі прийоми лексичної трансформації, як заміна одного чи кількох компонентів ФО схожими, здебільшого розмовно-побутовими словами. У творах письменника меншою мірою представлений спосіб усічення фразеологізмів. Автор доповнює ФО дієсловом, атрибутом, залежним субстантивом, а також використовує комбіновані доповнення.

В аналізованих прозових творах Б. Лепкого та У. Самчука наявні випадки поєднання різних способів трансформацій фразеологізмів. Найрідше вживана в мові творів обох письменників семантична модифікація стійких сполук.

Мову української художньої літератури збагачують індивідуально-авторські ФО досліджуваних письменників, побудовані за зразком загальномовних стійких сполук.

У творчості кожного письменника простежуємо індивідуальні риси створення засобами фразеології культурно-національного колориту. Індивідуальний стиль У. Самчука відзначений докладними описами побуту, праці різних суспільних верств, але насамперед селян. Письменник за допомогою загальномовних, діалектних, трансформованих, індивідуально-авторських ФО передав емоції, переживання, думки та дії персонажів.

Характерна ознака ідіостилю Б. Лепкого – тяжіння художньої оповіді до фактографізму. За допомогою стійких сполук письменник змалював історичні події та осіб, що брали в них участь. Цінність мови творів Б. Лепкого полягає в широкому використанні здобутків західноукраїнської писемно-літературної практики, в авторському синтезі книжних й усно-розмовних фразеологізмів.

Мовотворчість У. Самчука та Б. Лепкого – свідчення фразеологічного багатства української мови, зразок його художнього осмислення, вияв потенційних можливостей української мови, зокрема її фразеології. Своїми творами названі письменники поповнили скарбницю української фразеології та національної культури загалом.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що фразеологія художнього твору виступає одним із чинників формування ідіостилю письменника. Функціонування ФО в індивідуальних стилях У. Самчука та Б. Лепкого зумовлене світоглядом, мовомисленням цих письменників, тематикою їхніх творів. Фразеологічний матеріал дослідження стає суттєвим доповненням до фразеографічних джерел, зокрема до словників мови письменників.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Мішиньова Т. В. (Здиховська Т. В.) Структурно-семантичні модифікації фразеологізмів у творах Б. Лепкого / Т. В. Мішиньова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 2. – С. 216–218.

2. Мішиньова Т. В. Семантико-стилістична характеристика фразеологізмів (на матеріалі художніх творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого) / Т. В. Мішиньова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. Мовознавство. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 10. – С. 85–88.

3. Здиховська Т. В. Трансформовані фразеологізми у творах Богдана Лепкого / Т. В. Здиховська // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Серія : Мовознавство. – Т. : Підруч. і посіб., 2009. – Вип. 2 (17) 2007 – 1 (18) 2008. – С. 52–58.

4. Здиховська Т. В. Функціонально-стилістичні та семантичні властивості фразеологізмів у художньому творі / Т. В. Здиховська // Система і структура східнослов'янських мов : До 175-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Гончаров (відп. ред.) та ін. – К. : Знання України, 2009. – С. 218–224.

5. Здиховська Т. В. Фразеологізми у художніх творах Уласа Самчука / Т. В. Здиховська // Східнослов'янська філологія : зб. наук. праць. – Горлівка : ГДПШМ, 2009. – Вип. 16 : Мовознавство. – С. 183–189.

6. Мішиньова Т. В. Функціонування фразеологізмів у трилогії Богдана Лепкого „Мазепа” / Т. В. Мішиньова // Волинь філологічна : текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті : зб. наук. праць. – Вип. 6 : у 2 ч. Ч. 1 / упоряд. Л. К. Оляндер. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – С. 458–464.

7. Мішиньова Т. В. Трансформовані фразеологізми у творах Б. Лепкого / Т. В. Мішиньова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів [„Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє”], (Луцьк, 16–17 квіт. 2008 р.) : у 2 т. Т. 1. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – С. 326–328.

8. Здіховська Т. В. Спосіб трансформації фразеологізмів як стилістичний прийом у художніх творах / Т. В. Здіховська // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції [„Актуальні проблеми сучасної науки”], (Київ, 29–31 жовт. 2008 р.). Ч. 3. – К., 2008. – С. 56–58.

9. Здіховська Т. В. Фразеологізми на позначення рис характеру людини / Т. В. Здіховська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [„Розвиток наукової думки – 2008”], (Миколаїв, 10 жовт. 2008 р.). Т. 2. – Миколаїв : НУК, 2008. – С. 85–88.

10. Здіховська Т. В. Трансформація фразеологічних одиниць у мові творів Уласа Самчука / Т. В. Здіховська // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів [„Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє”], (Луцьк, 13–14 трав. 2009 р.) : у 3 т. Т. 3. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – С. 240–241.

АНОТАЦІЯ

Здіховська Т. В. Фразеологія української прози першої половини ХХ століття (на матеріалі творів У. Самчука та Б. Лепкого). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010.

У дисертації здійснено функціонально-семантичний та стилістичний аналізи фразеологізмів, виявлених у прозі Б. Лепкого й У. Самчука; виділено семантичні групи загальномовних стійких сполук і з'ясовано специфіку функціонування цих фразеологічних одиниць у художніх творах; представлено „фразеологічні портрети” персонажів Б. Лепкого; виокремлено діалектні фразеологізми в мові творів Б. Лепкого й У. Самчука; розглянуто художні прийоми як вияв ідіостилю досліджуваних письменників. У роботі вивчено okazіональні зміни фразеологічних одиниць та встановлено найуживаніші прийоми трансформації стійких сполучень слів у мові У. Самчука та Б. Лепкого. Виявлено домінантні спільні та індивідуальні ознаки вживання фразеологізмів у художніх творах названих письменників.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мова художніх творів, семантична група, функціонально-семантичний аналіз, художній прийом, ідіостиль письменника, okazіональні зміни, прийоми трансформації.

АННОТАЦИЯ

Здиховская Т. В. Фразеология украинской прозы первой половины ХХ века (на материале произведений У. Самчука и Б. Лепкого). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2010.

В диссертации осуществлен функционально-семантический и стилистический анализы фразеологизмов, выявленных в прозе Б. Лепкого и У. Самчука.

В работе выделены семантические группы общеязыковых стойких соединений и выяснена специфика функционирования этих фразеологических единиц в художественных произведениях; представлено „фразеологические портреты” персонажей Б. Лепкого; выделены диалектные фразеологизмы в языке произведений Б. Лепкого и У. Самчука; рассмотрены художественные приемы как проявление идиостиля исследуемых писателей. Изучены окказиональные изменения фразеологических единиц и установлены использованные приемы их трансформации в языке У. Самчука и Б. Лепкого. Выявлены доминантные общие и индивидуальные признаки употребления фразеологизмов в художественных произведениях названных писателей.

Ключевые слова: фразеологическая единица, речь художественных произведений, семантическая группа, функционально-семантический анализ, художественный прием, идиостиль писателя, окказиональные изменения, приемы трансформации.

SUMMARY

Zdikhovska T. V. The Phraseology of Ukrainian Prose of the First Half of the XX-ieth Century (Based on the Works of U. Samchuk and B. Lepkyy). – The Manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Science (Phylology) in the speciality 10.02.01 – the Ukrainian language. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2010.

The research is devoted to the study of language and individual styles of B. Lepkyy and U. Samchuk on a phraseological level. Based on specific text materials it is revealed that a prominent role in the works of these writers is played both by common language and modified phraseological units used for the purpose of either making author's speech more expressive, or characteristics of characters, or amplifying the artistic presentation, or in order to convey the national specificity of language. Phraseological units provide for imagery and emotionality of thought expression and become an integral part of artistic perception of reality.

The dissertation includes functional and semantic and stylistic analysis of the phraseological units found in the prose of B. Lepkyy and U. Samchuk; consideration of the role of phraseology in the formation of an individual author's style of the said writers. The semantic groups of common language phraseological units are distinguished and analyzed in the work together with explanation of specifics of functioning of these fixed collocations in the art works. The use of winged expressions and paroemias in the language of B. Lepkyy and U. Samchuk works is characterized in this work as well. The „phraseological portraits” of characters are provided in the thesis. The high importance of dialogues in the works of B. Lepkyy for the purpose of representation of historical personalities is also established in this work. Dialectal phraseological units available in the language of the works of B. Lepkyy and U. Samchuk have been distinguished and specificity thereof has been

determined as well; vehicles as expression of individual style of studied writers have been considered.

Occasional changes of the phraseological units have been studied and the most frequently used methods of phraseological units transformation in the language of Ukrainian prose of the first half of the twentieth century have been established. The author's individual phraseological units of U. Samchuk and B. Lepkyy are devoted, which caused both writer's individual style and enrich general phraseology.

The predominant common and individual characteristics of the use of fixed collocations in the works of the said writers have been revealed.

The frequency of use of the common language, dialectal, author's individual and transformed phraseological units in the works of U. Samchuk and B. Lepkyy has been determined.

In the course of study it has been established, that the functioning of phraseological units in the individual styles of U. Samchuk and B. Lepkyy depends on the writers' outlook, language-thinking, the themes of their works and also authors' living in different regions, which led to inclusions local dialects into the language of their works. Actual phraseological material of the research is an important complement to phraseological sources, in particular the dictionaries of writers' language.

Keywords: phraseological units, language of the artistic works, semantic group, functional and semantic analysis, vehicle, writer's individual style, occasional changes, methods of transformation.

Підписано до друку 29.03.2010 р. Формат 60×90¹/₁₆.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Гарнітура Times.
Друкарня Волинського національного університету ім. Лесі Українки.
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 331.